שאומר אהרון לאחיו לייזר המבכה את חורבן משפחתו. אהובתו של האב היא משוררת שחדלה לכתוב, כתוצאה מייסורי מצפון כבדים. האב ואהובתו ברחו לארה"ב כמו "פושעים נמלטים". סיגל חשה שאיבדה את הזכות לכתוב כי "כתיבה צריכה להיות טהורה ואמיתית", משפט שעשוי להתקבל בגיחוך על ידי נשמות ציניות.

בספר העיוני־פופולרי "סיפור" שכתב רוברט מקי האמריקאי מבחין המחבר בין שתי יכולות: היכולת לכתוב והיכולת לספר סיפור. הראשונה נפוצה מאוד. רבים יודעים להתנסח יפה. השנייה ייחודית ותובענית. אבל מקי לא כתב על שפת התמונות והחזיונות שבלעדיה היכולת לספר סיפור אינה ממריאה לדרגת סיפורת. לא די בסגנון רהוט נדרש ערך מוסף.

לספר את ולא על

מיכל קירזנר־אפלבוים שייכת למיטיבי כתוב. היא עצמה סופרת ועורכת וגיבורתה סופרת והספר כאמור ארספואטי. הביקורת הנוקבת ביותר על אופן הכתיבה באה מתוך הרומן עצמו, כאשר הילדה הפנימית מביעה את אחד העקרונות החשובים ביותר בסיפורת: "תגידי, אמרה הילדה, כמה פעמים אמרת לי לספר את ולא לספר על"? (עמ' 59). ובכן, בדרך כלל הסופרת כותבת "את" אך לפעמים היא מדברת במילים "על" ואז ניתן לחוש בכתיבה במודעות־יתר והסברים מיותרים, והסגנון גולש למילוליות יתרה. הייתי מוותרת על משפטים כגון: "ואז קפצה לתוך בריכת אוקסיטוצין גועשת" או: "מתחת לעולם המדומה הזה סוערים מי התהום". ידענותה של הסופרת בולטת מאוד וגם חכמת החיים שלה, והדבר מפריע לרומן להישאר במקום החזיוני של "לשון המראות".

עם זאת, יש ברומן תיאורים חיים ומעניינים שיש בהם ייחוד רב, והם מעניקים תנופה, עומק ויופי. הסופרת משחקת יפה עם המוטיב "דוץ בן סוס", שיר ילדים מקסים שכתב ביאליק, ואזכורו מעלה בדמיון מיד גם את מנגינתו הידועה המביעה את דהרת הסייח. המוטיב משמש לביטוי העידוד העצמי והצורך להתגבר על מכשולים ולעשות מעשים תובעי אומץ.

הוקסמתי מקטע המתאר את היחלצותה של ליאת באמצעות הדמות הפנימית התופסת שליטה במומנט של היחלשות. הסופרת מעצבת את התרגשותה של ליאת לפני הפגישה מצד אחד, ואת הסתייגותו וקנאתו של הבעל מצד אחר. לפני שליאת נשברת, קופצת מתוכה הילדה: "לא היו לה בעל וילדים, היא שעטה קדימה ללא מעצורים..." (עמ' 68). זהו קטע אוניברסלי: כולנו עשויים להיעזר בכוחות פנימיים שנחצבו בראשית חיינו, כוחות פראיים המסייעים לנו להתגבר על מכשולים, על נורמות, על אנשים תקיפים ובעיקר על עצמנו. לילדה הפנימית אין מחויבות. היא לא עושה חשבונות. היא רוצה ומשיגה. היא מסייעת לנו כנגד מי שמבקשים להצר את צעדינו. היא המקור העמוק של העשייה והכתיבה. ●

היה היה ולא היה
מיכל קירזנר־אפלבוים
פרדס, 2018, 195 עמ'

שלום רוזנברג

דלת חירום לשכל הישר

מסע בין זכריה בן אבקולס, נתן איש גבעון ובג"ץ של ימינו יכול ללמד על האבסורד שעלול לצאת דווקא מההקפדה על שורת הדין

הבה נלמד יחידה אגדית משל רבי יוחנן, בעקבות החכם המביא אותה (בבא מציעא ל ע"ב): "דאמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה". לכאורה ביקורת קשה על עצם המושג הקלאסי "דין תורה". אך החכם המביא את דברי ר' יוחנן תמה ושואל מה האלטרנטיבה: "[האם נדון] בדינם של דיני דמגיזתא [לפי דינים של גזלנים]? והוא משיב על ידי הכנסת מושג אחר המשלים את דברי רבי יוחנן: "אלא אימא, [אמור, קרא את דברי רבי יוחנן כך] שהעמידו דיניהם על דין תורה, ולא עברו לפנים משורת הדין". פירוש נפלא: אשרי מי שלומד מדבריו. ואף על פי כן: אולי יש פירוש אחר לדברי רבי יוחנן? נחפש אותו בסיפור התלמודי הידוע על קמצא ובר־קמצא.

לקראת סיום הסיפור מסופר כיצד בהמלצתו של בר־קמצא, הקיסר רוצה לבדוק את נאמנות היהודים ושולח לבית המקדש קרבן. בר קמצא מטיל מום בקרבן וזה פוסל אותו להקרבה לפי ההלכה היהודית. הדילמה העומדת שם בפני החכמים קשה. קרבן יש להקריב תמים, ללא מום, אולם מה שהוא מום לחכמים לא היה מום בעיני המלך. ההלכה אינה מאפשרת להקריב את הקרבן, ומאידך גיסא, אי ההקרבה – מסוכנת. החכמים מציעים צורות שונות לצאת מן המיצר: לעבור על ההלכה או לסכל את הסכנה באופן ממוקד. ר' זכריה בן אבקולס מתנגד. מי היה ר' זכריה זה? אולי היועץ המשפטי של הסנהדרין, אולי אחד משופטי בג"ץ של הימים ההם. הוא עשה את מלאכתו המשפטית נאמנה, ודווקא בגלל כך... פרצה המלחמה.

פיתוי במצוות

האם יש לפי ההלכה פתרון לבעיות מעין אלו? אנו נוסעים באוטובוס שבו נוהגים החכמים. האם יש באוטובוס זה דלת חירום, שהנהגים – החכמים והשופטים – יכולים להפעיל? דלת זו היא "הוראת השעה" של המקורות. האם יש באוטובוס גם פטיש שבו יוכלו הנוסעים בשעת הצורך לשבור חלון ולצאת? זוהי ה"עברה לשמה" המופיעה במקורות. האם בסיטואציות קיצוניות אפשר לסטות מן ההלכה, לעבור על ההוראות, הפקודות והחוק? ר' זכריה בן אבקולס הענוותן חשב שאין לנו סמכות לעשות זאת. על כך אמר רבי יוחנן: "ענוותנותו... [בפני החוק, דבקותו בחוק] הזדריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו". למדנו מכאן דבר עמוק. השטן איננו יכול לפתות את הצדיקים בעברות. או אז, הוא מפתה אותם במצוות ובמידות טובות לכאורה, כולל במידת הענוותנות, שברגעים מסוימים היא מסוכנת.

מקור נוסף. "חיי הנביאים" הוא אחד הספרים החיצוניים הפחות מוכרים. ניתן להניח שנכתב בימי הבית השני. הוא מנסה לאתר את מקומות הקבורה של הנביאים תוך הוספת הערות על חייהם. בין הנביאים המוזכרים בספר נמצא גם נתן איש גבעון, לפי הספר היה מצאצאי החוזים, כלומר הגבעונים. לנביא נתן נתגלה בחזון שדוד עומד לחטוא עם בת שבע. הוא יוצא את גבעון כשפניו לירושלים, כדי למנוע את הקטסטרופה.

"בליעל", הוא השטן, המעוניין, כמו תמיד, בחטאי האדם ובעונשיהם, ובמיוחד בגדולים שבהם, מבקש למנוע את הגעתו לירושלים. הוא שם בדרכו של הנביא גופת אדם מת. ההלכה מחייבת אותנו בעקרון ה"מת מצווה". אין לאף אדם – אפילו כהן גדול – להשאיר מת ללא קבורה (לדעתי פרט זה שבסיפור מוכיח כמאה עדים שלפנינו ספר יהודי, למרות שהוכנסו בו תוספות נוצריות מאוחרות). נתן הנביא קובר את המת קבורה כהלכתה, אלא שבעקבות זאת הוא מגיע לירושלים מאוחר מדי. השרשרת ההיסטורית הטרגית היא עתה בלתי נמנעת. ושוב למדנו דבר מופלא: השטן אינו יכול לפתות את הצדיקים בעברות, אז הוא מפתה אותם במצוות.

להינצל מן האבסורד

נחזור כעת לימינו ולדילמות העקרוניות שבחיינו. כמה מהן הן מתי המצווה, שגופותיהם נמצאים בידי מחבלים. המחבלים שומרים את הגופות כדי לשחרר אסירים שבידי ישראל. והנה יש בידינו גופות של מחבלים שרצחו ישראלים. ישראל החליטה שהן לא יוחזרו אלא אם הגופות של הישראלים יוחזרו. השאלה הגיעה לבג"ץ. בדצמבר 7102 אמרו השופטים את דבריהם. ברוב של 2 נגד 1 התקבלה עמדתו של השופט יורם דנציגר, שמציג את מהות פסק הדין:

> לא אחת נפסק כי מן הזכויות לכבוד האדם נגזרות גם זכויות המת ובני משפחתו להביא את המת לקבורה מכובדת ונאותה, שתאפשר התייחדות וזיכרון. זכויות אלה הוכרו בפסיקה ללא קשר לשאלת זהותם של המתים, גם כאשר הם היו מחבלים וחיילי אויב... אכן, מוסכמה היא לצורך עניינו, שגם לנתעב שברוצחים יש זכות להיקבר, ולבני משפחתו יש זכות לקברו. מוסכמה זו אמנם עשויה לעורר תחושות קשות, בעיקר בקרב מי שנפגעו ממעשיו של המת, אך היא מתחייבת במשטר המכבד זכויות אדם, כפי שהוסבר פעמים רבות בפסיקה.

אינני יכול לבטא את רגשותיי בשפה משפטית, אבל מאמין אני שיש שפה נוספת שבה אנו מסוגלים לבטא את עצמנו, והיא שפת "השכל הישר". לשפה זאת יש "נגטיב" – מהפך שלילי, וזהו ה"אבסורד". פעמים רבות השכל הישר שומר אותי מליפול באבסורדים. לכאורה מספיק להשתמש במושגים כמו "מוסכמה היא", כאשר מאחורי מושג זה עומדת לעיתים קביעה שלא נולדה בהכרח מתוך תבונה עמוקה אלא בסך הכול על ידי מי שנקרא או מקובל כ"אוטוריטה". ולפעמים "מוסכמה" כזו היא בעצם אבסורד.

זה ועוד; אחת השגיאות הלוגיות החמורות ביותר מתרחשת כאשר לא מבדילים בין מה שמחייב את האינדיבידואל לבין הקולקטיב. התוצאה של אי־ההבנה הזאת היא האבסורד! המשפט יגן על זכות המחבלים כשהוריהם יביאו אותם לקבורת כבוד המונית, כשבו בזמן הורי אלו שנרצחו על ידם לא יקבלו שום אינפורמציה עליהם. אכן, מערכת המשפט יודעת לטפל בחברות קולקטיביות, מסובכות עד למאוד, אבל לא תמיד יודעת היא להבחין בין ההתנהלות המחייבת את האזרח הבודד לבין זו שצריך לנהל הצבא, או המדינה. אגב, יכול להיות שגם רוצחים "רגילים" צריכים לאבד חלק מהזכויות הפוליטיות, אבל על כך בהזדמנות אחרת. ●

תשובות // 1. סיסרא, בשירת דבורה / **2.** סייד קשוע / **3.** פוליה / **4.** "והיה העקוב למישור" של ש"י עגנון / **5.** הצלבנים בפיקוד גי דה ליזיניאן והאיובים המוסלמים בפיקוד צלאח א־דין / **6.** עפעף / **7.** מטוס נייר / **8.** דיא סבע / **9.** זיקה / **10.** היד הנעלמה / **11.** מבצע סבתא